

Fale'i ki he mo'ui lelei ki he ngaahi feitu'u 'i 'utá hili ha tāfea

'Oku 'i ai ha ngaahi fakatu'utāmaki 'e ala hoko ki he mo'ui lelei 'oku fekau'aki mo e vai 'uli meí ha tāfea, kau ai 'a e hake 'a e ngaahi tangikē septikí. 'E lava pē ke pehē 'oku uesia 'o 'uli 'a e vai tāfea kotoa pē meí he ngaahi me'a 'oku tafe meí he 'ātakai takatakaí, hangē ko 'ení, 'e lava ko ha vai 'eni 'oku tafe meí ha faama 'oku 'i ai ha 'uli tu'umama'o meí he fanga monumanú, fakatafenga 'uli meí he ngaahi falemālōló, ngaahi kemikale ki he faamá, tísolo/penisini meí he halá mo e alā me'a peheé. Faka'ehi'ehi meí ha pā atu ki he ngaahi vai tāfeá kapau 'e lava.

Fale'i fakalūkufua

- Ko e me'a mahu'inga tahá, ke faka'aonga'i 'a e tō'onga haisini angamahení. Fanofano ma'u pē ho ongo nimá 'aki 'a e koa mo e vai:
  - » Hili ha ngāue atu ki he ngaahi me'a 'oku 'uli meí he vai tāfeá pe fakatafenga vai 'uli meí he ngaahi falemālōló
  - » Kimu'a pea toki kai pe teuteu ha me'atokóni, pea kimu'a pea toki ifi tapaká
  - » Hili ha kau atu ki he ngaahi ngāue fakama'a meí he tāfeá
- 'Oua na'a tuku 'a e fānaú ke nau va'inga 'i he ngaahi feitu'u 'oku uesia 'e he tāfeá kae'oua kuo kakato honau fakama'a. Kapau kuo 'i he ngaahi feitu'u kuo uesia 'e he tāfeá 'a e fānaú, fakapapau'i 'oku nau fanofano lelei honau nimá hili iá.
- Kapau 'oku 'i ai hao ngaahi mata'ilavea pe matakafo na'e pā ki he vai tāfeá, fufulu fakalelei ia ke ma'a 'aki ha koa ke ta'ofi ha'á ne fakahangatāmaki. Vakai'i ki ho'omou toketā fakafāmili, he 'e ala fiema'u ke fakahoko hao huhu kona fakalahi, tautautefito kapau 'oku loloto 'a e matakafó. Kapau 'oku 'i ai ha ngaahi matakafo 'oku kamata fakakulokula, pupula pe pela, kumi ha tokoni fakafaito'o.
- Ngāue'aki ha vala malu'i ('a ia ko e kofunima ulapa, sū puti mo ha malu'i ki ho matá) lolotonga 'o e ngāue fakama'a.
- Faitaa'i ha ngaahi tā 'o e maumau kotoa pē kimu'a 'i he fakama'a ki he ngaahi 'uhinga fekau'aki mo e malu'i.

Malu 'a e vai inú hili ha tāfea

- Fakama'a 'a ho'o ngaahi paipa vaí, kapau 'oku hoko ki he ma'u'anga vai 'a e koló, 'aki hano fakamo'ui 'a e ngaahi tepí vaí pea tuku ai ke lele kae'oua kuo lanu ma'a 'a e vaí. Muimui ki ha fa'ahinga fakahinohino meí he kōsilio fakakoló pe kautaha tufaki vaí fekau'aki mo e malu 'a e ma'u'anga vaí.
- Kapau 'okú ke fakatali ha vai meí ho 'ató fakapapau'i 'oku 'ikai ha me'a 'okú ne faka'uliki ia, hangē ko ha veve kuo puhi atu ki ai. Kapau 'oku 'i ai ha veve, fakamavahe'i 'a e tangikeé meí he fakatalí pea fakama'a 'a e 'ató (hangē ko hano tafi hifo 'a e vevé pea vaima'a kapau 'oku 'i ai ha vai fe'unga). 'Oku totonu ke li'aki 'a e vai ko ia 'oku 'i ai ha veve, ka 'ikai, 'oku fiema'u ke fakalili pe tånaki atu ha bleach ki he vaí ke malu hano inu.
- Kapau 'oku uesia ho'o tangikē vaí 'e he vai tāfeá, li'aki 'a e vai ko iá ('e lava ke fonu 'uli ia), fakama'a 'a e tangikeé pea faito'o tāmāte siemu (disinfect) ia. 'Oku fokotu'u atu ke hokohoko atu 'a ho'o haka 'a ho'o vaí kae'oua kuo fakafetongi 'a e vai 'i he tangikeé. 'E fiema'u ke ke 'ilo'i 'a e lahi 'o ho'o tangikeé pea mahino'i 'a e lahi 'o e vai 'okú ke faka'aonga'i 'i he faka'avalisi, ke fakafuofua'i 'a e taimi kuo fetongi ai 'a e vaí 'i he tangikē kakato 'e taha. Ko e founa 'e tahá ko e lava ke ke tånaki atu ha kolōlini (chlorine) fakalahi (bleach 'oku 'ikai fakanamulelei) ki ho'o tangikeé 'o hangē ko ia kuo fakahinohino atu 'i he www.health.govt.nz/resource/household-water-supplies (peesí 23).
- Kapau 'okú ke faka'aonga'i ha vai keli mei lolofonua (bore water) kuo ngali uesia, pamu 'a e vai tupú ki tu'a 'i ha houa 'e 24 . Kapau 'oku fonuhia 'a e vaitupú, 'oua 'e pamu ia. Fakalili 'a e vaí kimu'a pea toki inú kae'oua kuó ke fokotu'utu'u hano sivi 'o e tūkunga lelei 'o e vaí 'i ha 'aho 'amui ange.
- Kapau 'oku ha'u 'a ho'o vaí meí ha vai keli mamaha/vaitupu 'oku ngali na'e uesia 'e he vai tāfeá pe ko e vai tafe meí he funga fonuá, tuifio 'a e bleach 'ikai fakanamulelei lita 'e 2.5 mo ha vai lita 'e 45 pea lingi hifo ia ki he loto vaitupú. Fetongi 'a e 'ufi'ufi 'o e vaitupú pea fakamo'ui 'a e tepí vai takitaha kae'oua kuo nanamu 'a e kolōlini 'i he vaí. Tāmāte'i 'a e tepí vaí, kae 'oua 'e ngāue'aki 'a e vai 'i ha houa 'e 8. Pea fakamo'ui kotoa 'a e ngaahi tepí vaí pea tukuange atu ki tu'a 'a e kolōlini.

Malu 'a e vai inú hili ha tāfea

1. Fakalili 'a e vai 'i ha miniti 'e 1 kimu'a 'i hono inú pe
2. Tānaki ki ai ha bleach angamaheni/ikahi fakanamulelei (1/2 pe vaeua'i sepuni tī ki he lita vai 'e 10 pe tulutaa'i bleach 'e 5 ki he lita vai takitaha) pea tuku ai 'i he miniti 'e 30 kimu'a pea toki inu ia
3. Kapau 'e faka'aonga'i 'a ho'o vai kuo tauhi ki he me'a fakatu'upakeé, tānaki atu ha bleach ki ai hangē ko ia 'i 'olungá kimu'a pea toki inu.

Me'atokoni kuo 'uli/koná

'Oku lava ke 'i he vai tāfea ha ngaahi siemu te nau lava 'o fakakonahi 'a e me'atokoní.

- Laku 'a e me'atokoni kotoa pē mo e vai inu kuo 'osi uesia 'e he vai tāfea, kau ai 'a e ngaahi me'a 'oku tauhi 'i he ngaahi fa'o'anga me'a (containers). 'Oku 'ikahi malava ia ke 'ilo'i pe kuo maumau 'a e ngaahi fa'o'anga me'a pea 'ikahi pau 'a e ngaahi me'a tāpuni fakama'ú (seals).
- 'Oua 'e kai 'a e fua 'o e ngoué kapau na'e tāfea 'a e kekelelé. Fakama'a pea to'o 'a e vevé pea afuhi 'a e ngoué 'aki ha laimi.
- Faka'ata'atā 'a e ngaahi funga ngoué ke a'u ki ai 'a e 'eá mo e la'aá ke mōmoa fakanatula ai pē. Keli ha ngaahi luoluo fakatafenga 'aki ha huo langa ke fakatafe atu ki ai ha 'ea.
- 'E hanga 'e he ngaahi founa fakanatula hangē ko e maama 'o e la'aá, fakamōmoá mo e havilí, 'o ngaahi ke malu ange 'a ho'omou ngaahi feitu'u 'i tu'a 'i he vaha'a taimi nounou mo e lolotoló.
- 'Oua na'a kai ha fingota me'i he ngutu'i vaitafé pe taulangá hili ha tāfea.
- Muimui ki ha fa'ahinga fanongonongo ki hono fakalili 'o e vai me'i ho'mou kau ma'u mafai fakakoló, kapau 'oku tuku atu 'eni.

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai ki he uepisaiti 'a e Potungāue Mo'uí 'i he: www.health.govt.nz/your-health/health-living/emergency-management/protecting-your-health-emergency/floods-and-health

Ko hono teuteu'i mo ngaahi 'o e me'atokoní

'Oku mahu'inga 'aupito 'a hono tauhi 'o e haisiní 'i hono teuteu'i 'o e me'atokoní mo e feime'atokoní, he 'oku malava ke faka'uliki/siemu'ia 'a e ngaahi fukahi me'a mo e ngaahi nāunau feime'atokoní 'i he lolotonga 'o e tāfea.

- Fanofano pea holoholo mātu'u ma'u pē ho ongo nimá kimu'a pea toki teuteu'i 'a e me'atokoní – kapau 'oku nounou 'a e vai, tauhi ha vai 'i ha poulu kuo 'osi 'ai ki ai ha me'a tāmata siemu.
- Fakama'a mo tāmata'i 'a e siemú 'i ha fa'ahinga fukahi me'a pē na'e pā atu ki he vai tāfea.
- Fakapapau'i 'oku ma'a 'a e ngaahi me'a ngaahi kai mo e ngaahi fukahi me'a teuteu'anga me'atokoni kotoa pē 'i peito 'i he taimi kimu'a 'o honau faka'aonga'i. Mātu'aki vaima'a kakato ia 'i ha vai 'oku malu ke ngāue'aki, pea tāmata'i 'a e siemú 'aki hano

fakavai 'i ha miniti 'e 1 'i ha huhu'a ko e bleach 'oku 'ikahi fakanamulelei mililita 'e 500 (fakafuofua ki he ipu 'e 2) 'i ha lita vai 'e 10. Toe vaima'a 'i ha vai 'oku malu ke ngāue'aki. Ko e founa 'e tahá ko hono fakalili 'o e ngaahi nāunau kotoa pē ki he feime'atokoní 'i ha miniti 'e 1 pea tuku ke mokomoko.

- Ngaahi ke mātu'aki moho 'aupito 'a e me'atokoní.
- 'Ufi'ufi 'a e me'atokoni kotoa pē 'aki ha milemila pe tauhi 'i ha ngaahi fa'o'anga me'a 'oku malu me'i he vai.
- Kuo pau ke malu'i 'a e veve 'oku 'i ai ha keikeinanga me'i he langó mo e kumaá 'aki hano kofukofu'i 'a e keikeinangá pe fa'o kinautolu 'i ha fa'o'anga me'a kuo tāpuni malu.

Ki ha fakamatala lahi ange ki he malu 'a e me'atokoní, vakai ki he uepisaiti 'a e Ministry of Primary Industries: www.mpi.govt.nz/funding-rural-support/adverse-events/food-safety-in-natural-disasters-and-emergencies/

Ngaahi hoha'a ki he siemu fakakona me'i he ngaahi fakatafenga 'uli me'i he ngaahi falemāloó

Kapau 'oku ke fakafalala ki he founa tangikē septikí ki hono tānaki, faito'o, mo hono faka'auha 'o e 'uli me'i he ngaahi falemāloó, 'e lava ke hake atu 'a e ngaahi me'a 'i he tangikē septikí ki he fukahi kekelelé lolotonga 'o ha tāfea 'o tupu ai ha 'uli 'a e vai tāfea. 'Oku totonu ke ke fakakaukau'i ha kalasi falemāloó kehe ki he taimi 'oku hoko ai ha me'a fakatu'upakē 'i he lolotonga 'o e hoko ha palopalema ki he tangikē septikí.

Fa'u 'o ha toileti kane ki ha taimi 'e hoko ai ha me'a fakatu'upakē

Kane 'uluaki (tu'uofi):	Kane uá (tu'umama'ó):
<ul style="list-style-type: none"> -Tānaki atu ha vai senitimita 'e 2-3 ki he kané kimu'a pea toki faka'aonga 'i - 'Oua 'e fa 'o ha pepa toileti 'i he kane ko 'eni - Huarí 'i he 'aho kotoa pē ki ha tafa'aki 'o ho'o ngoué pe lau musie (uluaki hu'akahi ha vai)	<ul style="list-style-type: none"> -Tānaki atu ha momo'i 'akau (mulch) ki he kané kimu'a pea toki faka'aonga 'i -Hili 'a hono faka'aonga 'i he taimi takitaha, tānaki atu ha fa'ukungu momo'i 'akau ke 'uli 'ufi 'aki ho 'o tutumama'ó - Huarí 'i he 'aho 'e 3 kotoa pē ki he fo'iu kuo ke 'osi keli - Tauhi ke mātu'u (fakasi'si'i 'a e nanamú) - Ko e ngaahi ipu tānaki 'o e puke fakamāhina (menstrual cups) 'oku totonu ke huarí ia ki he kané ko 'eni
	

Ki ha ngaahi fakahinohino lahi ange, vakai ki he: www.wremo.nz/get-ready/home-ready/emergency-toilets/

Me'a ke fai kapau 'okú ke ma'u 'a e ngaahi faka'ilonga 'o e mahaki gastroenteritis (langa kete)

Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku ala fakatu'utāmaki lahi taha 'i he afuhia me'i he vai tāfea ko e mahaki gastroenteritis, 'a ia 'okú ne fakatupu 'a e fakalele mo e lua. Ko e tokolahia taha 'o e kakai 'oku nau ma'u 'a e mahaki gastroenteritis te nau lava 'o tokanga'i pē honau ngaahi fokoutuá 'i 'api, ka 'e lava pē ke fakatu'utāmaki ange 'eni kiate kinautolu 'oku kei iiki, toulekeleká, pe 'i ai hanau ngaahi mahaki tauhi.

'Oku mahu'inga ke tauhi 'a e vai 'i he sinó - inu ke lahi 'a e vai, fakalanu 'osi hu'i, pea 'oku lelei foki mo e 'aisi poloká.

Kapau te ke ongo'i puke hili ha'o afuhia 'i ha vai tāfea, fetu'utaki ki ho'o toketaá, pe telefoni ki he Healthline 'i he fika 0800 611 116.

Fakamōmoa 'o ho falé

- To'o kotoa ki tu'a 'a e ngaahi me'a 'oku vivikú pea tuku kinautolu ki tu'a ke tauaki ke mōmoa 'i he taimi 'oku sai ai 'a e 'eá.
- Fakaavaava ke hū atu ha 'ea ki he ngaahi lokí 'i he 'aho takitaha ke tokoni ki hono to'o 'o e hauhausiá.
- Ngāue'aki ha mīsini ki hono mimisi 'o e 'ea hauhausiá (dehumidifier) 'i he lotofalé mo e ngaahi loki mohé ke tauhi 'a e hauhau 'o e 'ea 'i ha tu'unga fakafiemālie.

Vai tāfea kuo 'uli/kona 'i loto 'i ho 'apí

- 'I he ngaahi me'a kotoa pē, fetu'utaki ki ho'o kautaha malu'i fekau'aki mo e ngaahi koloa maumaú kimu'a pea toki faka'auha kinautolú.
- Li'aki 'a e ngaahi kāpeti, faliki mo e ngaahi nāunau fale 'oku kofu tupenú 'a ia kuo 'ulí, tukukehe kapau 'oku lava 'o fakama'a mo tāmata'e'i mei ai 'a e siemú.
- 'E fiema'u ke sivi fakafuofua'i tahataha 'a e ngaahi kāpeti pelesitiki (lino) 'o makatu'unga pē 'i he maumau kuo hokó.
- 'Oku totonu ke li'aki 'a e ngaahi pilo, fakamolū mo e ngaahi nāunau fale moluú.
- Li'aki 'a e vala, ngaahi tupenu 'ufi'ufi mohenga, ngaahi me'ava'inga, mo e alā me'a peheé, tukukehe kapau 'e lava ke mātu'aki fakama'a faka'auliliki mo tāmata'e'i 'a e siemú mei ai. 'E lava ke toe faka'aonga'i 'a e ngaahi me'a mahu'inga kehe hangē ko e ngaahi puipuí mo e sipi kafu 'i hano fakama'a mōmoa (dry cleaning).
- Fetu'utaki ki ha tokotaha ngāue faka'uhila (electrician) kimu'a pea toe fakamo'ui 'a e 'uhilá 'o kapau na'e a'u 'a e vai ki he uaea 'uhila 'i he lalo faliki pe ngaahi palaki 'i he holisi. 'Oku totonu foki ke vakai'i 'a e ngaahi me'angāue faka'uhila hangē ko e ngaahi 'aisi fakamokomokó, ngaahi 'aisi fakapoloká mo e ngaahi hita fakamāfaná 'e ha tokotaha ngāue faka'uhila kimu'a pea toe faka'aonga'i.

Vai tāfea kuo 'uli/kona 'i tu'a 'i ho 'apí

- Ngāue'aki ha sāvolo ke to'o 'aki ha me'a 'okú ne faka'uliki 'a e ngaahi fukahi me'á/kelekelé. Tuku ia ki he ngata'anga 'o ho konga 'apí 'o fakapapau'i 'oku 'ikai ke nau poloka ha ngaahi halanga fakatafe.
- 'E lava ke fakama'a mo tāmata'e'i 'a e siemú, 'i he ngaahi feitu'u hangē ko ha ngaahi konga 'oku sima'i, 'aki ha huhu'a kuo hu'i 'aki 'a e bleach angamaheni lita 'e 1 'i ha lita vai momoko 'e 10 (ko ha kane vai angamaheni 'e taha). Tuku ai 'i ha miniti 'e 30 kimu'a pea toki vaima'a 'aki ha vai. 'E ala 'i ai ha toetoenga me'a fakakona me'i he pelepela 'i he fukahi kelekelé 'i he ngaahi konga musie mo e ngaahi halá ko ia ai to'o ma'u pē ho suú 'i ho'o hū ki falé.

Ngaahi nāunau 'oku fakatu'utāmaki

'Oku fakatupu palopalema ki he mo'ui lelei 'a e ngaahi nāunau fakatu'utāmaki he 'oku malava ke nau kona, fakatupu 'ume'umea, vela ngofua, lava ke fakatupu vela pe palopalema ki he sinó. Te nau toe lava foki 'o fakatupu ha fakakona mo ha maumau kapau 'e ta'e'amanekina ha'anau mahua 'i he taimi 'o ha fakatamaki. Te ke lava 'o 'ilo'i 'a e ngaahi me'a fakatu'utāmaki tahá 'i he fo'i taiafoni fakalanu 'i he fa'o'anga me'á. Li'aki 'a e ngaahi kāpeti, faliki mo e ngaahi nāunau fale 'oku kofu tupenú 'a ia kuo 'ulí, tukukehe kapau 'oku lava 'o fakama'a mo tāmata'e'i mei ai 'a e siemú.

- 'OUA 'e a'a 'i he vai tāfea 'oku ala 'i ai ha ngaahi nāunau fakatu'utāmaki 'o kapau 'oku 'ikai tui hao sū mo ha vala malu'i.
- 'OUA na'á ke fakafalala ki ho'o ongo nanamú ke fakafuofua'i 'a hono tu'unga fakatu'utāmaki. Toe tokanga makehe ange pea ma'u atu ha fale'i mataotao.
- 'OUA na'a ue'i ha ngaahi me'a 'e ala pahū 'a ia kuo viviku. Fetu'utaki ki he va'a ngāue Civil Defence.
- 'OUA 'e fakaofi atu pe ala ki ha ngaahi fa'ahinga talamu pe ngaahi fa'o'anga me'a 'okú ke 'ilo'i ai ha ngaahi kemikale te'eki ke tui hao vala mo ha nāunau malu'i. Lipooti kinautolu ki he ma'u mafai fakakoló.
- Tui ha puti mo e kofunima ulapa 'i he lolotonga 'o e ngaahi ngāue fakama'a koe'uhí ke 'oua na'a tau ho kilí ki ha fa'ahinga me'a 'oku 'uli pe kona.

To'o 'o e tuhituhi

'E lava ke fakatupu 'e he toetoenga hauhausia 'i loto 'i ho falé 'a e tuhituhi. 'E lava ke to'o 'a e fanga ki'i tuhituhi iiki 'o ngāue'aki ha huhu'a 'oku hu'i'aki ha lita bleach angamaheni 'e 1 'i he lita vai 'e 10. Holoholo'i hifo 'a e ngaahi holisi, faliki mo e ngaahi fukahi me'a kehé. Tuku ai 'a e huhu'a kuo hu'i 'i ha miniti 'e 30 pea vaima'a 'aki ha vai 'oku ma'a. 'Oua na'a ngalo ke malu'i koe 'aki ha'o tui ha kofunima pea faka'ehi'ehi mei ha pipihi atu ki ho fofongá mo e ongo fo'i matá. Tuku fakaava 'a e ngaahi matapá sio'atá lolotonga 'o hono holo 'o e holisi.

Tokangaekina 'o e fanga monumanu kuo maté

'E lava ke 'i he fanga monumanu kuo 'uangahiá 'a e ngaahi mahaki 'oku nau uesia 'a e mo'ui lelei 'a e fa'ahinga 'o e tangatá mo e fanga monumanú. Kuo pau ke faka'auha fakavavevave kinautolu ke faka'ehi'ehi mei hano faka'uliki 'o e ngaahi halanga vai, pe fetu'utaki mo e toenga 'o e fanga monumanu fakakomēsiale 'i ho 'apí.

Ko e ngaahi tefito'i fakakaukau ki hono tokanga'i 'o e fanga monumanu kuo maté:

- Faka'auha 'a e monumanú 'i he vave taha 'oku ala lavá ke fakasi'isi'i 'a e fakatu'utamaki 'o ha mafola 'a e mahaki.
- Ngāue'aki ha ngaahi sēvesi 'oku nau tānaki 'a e fanga monumanu kuo maté kapau 'oku 'i ai 'eni.
- 'Oua na'a tuku pē 'a e fanga monumanu kuo maté 'i he ve'e halá pe ke ala sio ki ai 'a e kakaí. Ko e lahi taha 'o e ngaahi sēvesi ki hono tānaki 'o e fanga monumanu kuo maté 'oku nau sai'ia ange ke 'ave kinautolu mei he loto 'ā 'o e faamá.
- Kuo pau ke 'oua na'a tuku 'a e 'anga'angá 'i loto 'i he mita 'e 45 'o e fale tatau'anga hu'akau 'o e faamá pe 'i loto 'i he mita 'e 50 'o ha ma'u'anga vai
- Tauhi 'a e fanga monumanu maté ke mama'o me'i he ngaahi halanga vai.

'E lava ke faka'auha 'a e fanga monumanu maté 'aki hano

- Tanu, pe
- Tuku ki ha ngaahi luo tanu'anga 'anga'anga pe
- Fakapala pe
- Tutu

Tu'unga lelei 'a e 'atamaí mo ha pou pou fakaeloto

'Oku mau mahino 'i 'e hoko 'eni ko ha taimi faingata'a mo'oni ki ha kakai tokolahi. Ke ma'u ha tokoni ki he loto taillili, ongo'i faingata'a'ia pe ko tu'unga lelei faka'atamaí, telefoni/text ki he "Need to Talk" 'i he 1737 ke lea ta'etotongi ki ha tokotaha fale'i kuo 'osi ako'i, houa 'e 24 'i he 'aho, 'aho 'e 7 'i he uike.

Pe telefoni ki he Rural Support Trust 'i he fika:0800 787 254 ke talanoa ki ha tokotaha 'oku mahino ki ai 'a e ngaahi pole 'oku fehangahangai mo e mo'ui 'i he ngaahi feitu'u ki 'utá.

Kapau 'oku 'ikai ke ke lava 'o fehangahangai mo hono faka'auha 'o e 'anga'angá 'iate koe pē, te ke lava 'o ui ha sēvesi pou pou ke tokoni ki he ngāue ki he monumanú 'i he faamá. 'Oku ma'u atu ha fakahinohino lahi ange 'i heni: www.dairynz.co.nz/environment/waste-management/dead-stock-disposal

Ko hono faka'auha 'o e vevé

- Fakafanongo ki he ngaahi fakahinohino 'a e va'a Civil Defence pe ko e kōsilio fakakoló ki hono faka'auha 'o e vevé.
- Fakafa'ahinga 'a e ngaahi me'a 'oku lava 'o faka'auhá mo 'ikai ke lava 'o faka'auhá pea koko'i hifo ha ngaahi fa'ahinga me'a 'oku fu'u matolu.
- Tanu ke mama'o 'a e vevé me'i ha fa'ahinga halanga vai, hangē ko ha tafenga vai pe vaiatafe. Tanu 'a e fo'i tanunga takitaha 'aki ha kekelele pea tānaki atu ki ai ha efuefu'i laimi pe me'a tāmata siemu ke fakasi'isi'i 'a e nanamú. Faka'ilonga'i 'a e tanu'anga kotoa pē.
- Fakapala (compost) 'a e veve fakanatula kotoa pē kapau 'e lava.
- Tutu 'a e veve mōmoá 'i he tafa'aki ki mui 'o ho 'apí 'o ngāue'aki ha ngaahi talamu lalahi, pe langa ha tutu'anga veve fakataimi me'i ha ngaahi kongá sima, piliki mo ha uaea vangavanga.
- Tauhi 'a e veve 'e 'ikai lava ke tanú pe tutú 'i ha ngaahi kapa fa'o'anga me'a 'oku 'ufi'ufi pe ha'i ma'u 'i ha 'ū tangai pelesitiki, 'o teuteu ki hano tānaki.
- Līpooti ha fa'ahinga veve 'oku uesia 'e he ngaahi nāunau fakatu'utamakí (hazardous substances) ki he Civil Defence.
- Fakahā atu ki ho'o kautaha malu'i fekau'aki mo ha fa'ahinga koloa kuo ta'e'aonga kimu'a pea toki laku ia. Kapau 'oku 'ikai 'i ai ha'o malu'i, hiki ha lisi 'o ha ngaahi me'a 'oku 'ave 'o laku. Faitaa'i ha ngaahi 'ata kapau 'e fiema'u ke lēkooti ai 'a e me'a 'okú ke lakú.

Ki ha fakamatala lahi ange

Fetu'utaki ki ho'omou Ma'u Mafai Fakakoló pe ki he Sēvesi Fakafonua ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí (National Public Health Service).

